

**LOCUL LIMBII FRANCEZE
ÎN
STRUCTURA
ETIMOLOGICĂ A
LEXICULUI GEOGRAFIC
ROMÂNESC**

Tehnoredactare și procesare: Mihai Cuciureanu
Coperta: Angelica Mălăescu

Copyright © 2010
Editura Universitară
Director: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33,
Sector 1 , București
Tel./Fax: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

EDITURĂ RECUNOSCUTĂ DE CONSILIUL NAȚIONAL AL CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR (C.N.C.S.I.S.)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

JERCAN PREDĂ, ALINA MAGDALENA

Locul limbii franceze în structura etimologică a lexicului geografic /

Alina Magdalena Jercan-Preda. - București : Editura Universitară, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-749-985-1

81'276.6:913

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate Editurii Universitare

Distribuție: tel/fax: (021) 315.32.47
(021) 319.67.27
comenzi@editurauniversitara.ro

ISBN 978-973-749-985-1

ALINA MAGDALENA JERCAN-PREDA

**LOCUL LIMBII FRANCEZE
ÎN
STRUCTURA
ETIMOLOGICĂ A
LEXICULUI GEOGRAFIC
ROMÂNESC**

**Editura Universitară
București
2010**

Cuprins

PREFAȚĂ:	
Influența limbii franceze asupra terminologiei geografice românești	9
Sigle și abrevieri	14
1. INTRODUCERE	17
1.1. Motivație	17
1.2. Delimitarea obiectului cercetării	17
1.3. Stadiul cercetărilor	20
1.3.1. Scurt istoric al creării termenilor geografici românești.....	20
1.3.2. Cercetări moderne asupra terminologiei geografice românești ..	39
1.4. Metodele de lucru	51
1.4.1. O abordare didactică	51
1.4.2. Criteriul onomasiologic – avantaje și limite	55
1.4.3. Alte tehnici de analiză	64
1.5. Materialul de lucru	64
1.5.1. Criterii de selecție a materialului lexical	64
1.5.2. Perspectiva didactică asupra lexicului geografic	65
2. STRUCTURA ETIMOLOGICĂ A TERMENILOR GEOGRAFICI ROMÂNEȘTI	67
2.1. Între descriere și analiza etimologică	67
2.2. Termeni geografici românești proveniți din substratul traco-dacic	70
2.2.1. Precizări preliminare	70
2.2.2. Corpusul termenilor de specialitate	71
2.2.3. Date statistice	71
2.2.4. Observații morfolexicale și semantice	71
2.3. Termeni moșteniți din limba latină	76
2.3.1. Precizări preliminare	76
2.3.2. Corpusul termenilor de specialitate	77
2.3.3. Date statistice	78
2.3.4. Observații morfolexicale și semantice	78
2.4. Termeni de origine greacă	84
2.4.1. Precizări preliminare	84
2.4.2. Corpusul termenilor de specialitate	88
2.4.3. Date statistice	89
2.4.4. Observații morfolexicale și semantice	89

2.5. Termeni de origine slavă	94
2.5.1. Precizări preliminare	94
2.5.2. Corpusul termenilor de specialitate	100
2.5.2.1. Elemente provenite din slava veche	100
2.5.2.2. Împrumuturi din bulgară.....	100
2.5.2.3. Împrumuturi din sârbo-croată	100
2.5.2.4. Împrumuturi din ucraineană, polonă, rusă	100
2.5.3. Date statistice	101
2.5.4. Observații morfolexicale și semantice	101
2.6. Termeni de origine turcească	104
2.7. Termeni de origine maghiară	105
2.8. Termeni de origine germană	107
2.8.1. Precizări preliminare	107
2.8.2. Corpusul termenilor de specialitate	109
2.8.3. Date statistice	109
2.8.4. Observații morfolexicale și semantice	110
2.9. Termeni de origine latino-romanică	112
2.9.1. Precizări preliminare	112
2.9.2. Corpusul termenilor de specialitate	117
2.9.2.1. Termeni proveniți din latina savantă	117
2.9.2.2. Termeni proveniți din italiană	117
2.9.3. Date statistice	118
2.9.4. Observații lexicomorfologice și semantice	118
2.10. Termeni de origine engleză	119
2.10.1. Precizări preliminare	119
2.10.2. Corpusul termenilor de specialitate	121
2.10.3. Date statistice	121
2.10.4. Observații morfolexicale și semantice	122
2.11. Concluzii cu privire la sursele etimologice ale terminologiei geografice românești	123
3. ROLUL LIMBII FRANCEZE ÎN FORMAREA TERMINOLOGIEI GEOGRAFICE ROMÂNEȘTI	125
3.1. Contactul lingvistic francez-român	125
3.1.1. Contextul istorico-cultural	125
3.1.2. Traducerile din limba franceză	129
3.1.2.1. Bilingvismul cultural	129
3.1.2.2. Condițiile traducerilor din limba franceză	132
3.1.2.3. Avatarurile traducerilor	135
3.2. Corpusul termenilor geografici de origine franceză.....	137
3.3. Tipologia influențelor franceze în domeniul geografic	150

3.3.1. Împrumutul propriu-zis	150
3.3.1.1. Criteriile de verificare a împrumuturilor lexicale	151
3.3.1.2. Grupe tematice de termeni geografici de origine franceză ...	157
3.3.1.3. Adaptarea termenilor de origine franceză la specificul fonologiei române	162
3.3.1.4. Concluzii cu privire la împrumutul termenilor geografici românești din limba română	188
3.3.2. Traducerile ca procedeu lingvistic	190
3.3.3. Diversitatea și complexitatea calcului lingvistic	193
3.3.3.1. Importanța fenomenului pentru contactul lingvistic	193
3.3.3.2. Tipologia calcului lingvistic în relația franceză-română	196
3.3.2.2.1. Calcuri lexicale	196
3.3.2.2.2. Calcuri de structură semantică	201
3.3.2.2.3. Calcuri gramaticale	203
3.3.2.2.4. Calcuri frazeologice	204
3.3.2.2.5. Calcuri frazeologico-gramaticale	207
3.3.3.3. Concluzii cu privire la importanța calcului lingvistic după franceză în formarea terminologiei geografice românești	209
3.4. Observații privind contactul lingvistic francez-român în formarea terminologiei geografice.....	210
CONCLUZII.....	211
BIBLIOGRAFIE	214
1. Surse.....	214
a. Manuale actuale.....	214
b. Manuale, tratate, îndreptare vechi.....	214
2. Studii, articole, lucrări de specialitate	215
3. Dicționare	231
ANEXE	233
Index de termeni geografici românești	233
Index de termeni francezi împrumutați sau calchiați în limba română	247

PREFAȚĂ
Influența limbii franceze
asupra terminologiei geografice românești

Un prim merit al cărții Alinei Magdalena Jercan – Preda este acela de a valorifica un corpus lexical propriu, selectat după criterii raționale și convingătoare, astfel încât analiza să nu reia demersuri similare, pe de o parte, și să își dovedească utilitatea, pe de altă parte. Din cele câteva mii de cuvinte care alcătuiesc lexicul geografic românesc, autoarea alege numai 1500, reprezentând termenii fundamentali ai științelor geografice, recurenți în manualele școlare din învățământul preuniversitar, aceia care ar trebui să facă parte, în mod ideal, din vocabularul activ (în unele cazuri, măcar din vocabularul pasiv) al oricărui vorbitor de limbă română, absolut al unor studii medii. În felul acesta, cercetarea vizează un segment reprezentativ de utilizatori ai limbajului de specialitate cu virtualități uzuale, adică având numeroase structuri apte oricând să treacă în limba literară standard și chiar în vorbirea cotidiană. Pe de altă parte, rezultatele cercetării completează demersurile începute în urmă cu mai bine de două decenii de către lingviști, psihologi, pedagogi, ca Ion Coteanu, Mioara Avram, Tatiana-Slama Cazacu, preocupați de invazia termenilor de specialitate în manualele școlare moderne.

Analizând originile unor asemenea termeni românești în domeniul geografiei, cu toate subdiviziunile sale - geografia economică, geografia umană, geologia, mineralogia, meteorologia etc. -, studiate ca atare în învățământul de cultură generală, autoarea prezintă și epoca lor de pătrundere în limba română, contextul social-economic și cultural, gradul de asimilare și de utilizare în limba literară standard, de unde rezultă, implicit, facilitatea sau, dimpotrivă, dificultatea însușirii unor termeni de către tineretul studios vorbitor de limbă română.

Din cealaltă perspectivă, pur lingvistică (dacă se poate vorbi despre lingvistică „pură” într-un studiu de lexicologie și semantică, de terminologie, în special), corpusul selectat își

dovedește din nou buna inspirație. Autoarea face o *prezentare generală* a straturilor etimologice reflectate în terminologia geografică românească și nu o analiză etimologică propriu-zisă, ceea ce nici nu ar fi fost posibil pe un material lexical atât de bogat și de divers. Micile comentarii consacrate unor detalii de reconstrucție etimologică sunt datorate divergențelor constatate între soluțiile oferite de dicționarele limbii române cu privire la originea unor cuvinte.

Autoarea cunoaște bine criteriile încadrării etimologice, dar se limitează să le invoce numai atunci când cuvântul în discuție îi este binecunoscut din frecventarea textelor geografice. Astfel, în câteva cazuri, ea optează pentru o soluție sau alta dintre cele propuse de dicționarele în uz, în funcție de criteriul cronologic, adică de prima atestare în limba română, în măsura în care crede că a reușit să parcurgă textele primelor manuale de geografie traduse în română și să studieze lucrările de specialitate, listele de cuvinte extrase, precum și alte documente de lexicologie și lexicografie consacrate epocii respective (vezi trimiterile la textele datorate unor cărturari ca Amfilohie Hotiniul, Gh. Asachi, V. Aaron, I. Genilie ș. a.). În rest, autoarea are decența de a se păstra departe de discuțiile care presupun o pregătire de specialitate și un volum de muncă mult peste nivelul cerut în pregătirea unei lucrări ca cea de față.

În general, prezentarea surselor etimologice din prima secțiune de analiză propriu-zisă a lexicului geografic pare a avea exclusiv rostul de a oferi termenul de comparație pentru cele 775 de cuvinte analizate în a doua mare secțiune a lucrării, consacrată celor de origine franceză. De data aceasta, studiul este mult mai aprofundat, căci vizează mecanismele contactului lingvistic francez-român, care a avut un impact extrem de puternic asupra formării terminologiei geografice, în contextul general al îmbogățirii și modernizării limbii române literare.

Lucrarea detaliază manifestările specifice ale celor trei mari căi de influențare lingvistică: *împrumutul*, *traducerea* și *calcul lingvistic*, cu accentul pus pe prima și pe ultima dintre acestea.

Din lectura atentă a bibliografiei de specialitate în domeniul contactelor lingvistice, ale traductologiei etc., autoarea își formează o viziune proprie și își alcătuieste o grilă de analiză adaptată specificului corpusului lexical studiat. În felul acesta, Alina Preda reușește din nou să păstreze un echilibru stabil între ceea ce a fost deja spus (căci despre relația franceză-română s-a vorbit mult în literatura de specialitate) și ceea ce ar mai fi încă de descoperit.

Aplicând diverse metode de analiză pe un material lexical bine definit, studiul de față este în măsură să confirme concluzii la care s-a ajuns prin cercetarea altor arii tematice ale vocabularului românesc, dar și să aducă noutăți de detaliu, demne de reținut în evaluarea importanței fenomenului în discuție.

Astfel, se constată că termenii geografici românești datorati, într-un fel sau altul, limbii franceze reprezintă 51,66% din totalul selectat aici, situându-se la distanță mare față de orice altă sursă externă (și internă) de formare a lexicului de specialitate în acest domeniu, fapt ce confirmă situația din alte domenii ale științei și ale activității economico-sociale, politice, administrative etc. Dintre acestea, însă, împrumuturile directe „propriu-zise”, cum sunt deseori numite în teză, reprezintă numai 298 de unități lexicale, ceea ce înseamnă, cum arată autoarea, 38,40% din totalul influențelor franceze.

Această cale a transferului lingvistic a acționat cu preponderență în faza de început și în cea finală a procesului de configurare a limbajului geografic românesc, în măsura în care se poate vorbi despre „finalizare” în evoluția terminologiilor de specialitate. Evident, autoarea are în vedere cadrul general al constituirii lexicului de specialitate, care continuă să se modifice și, mai ales, să se îmbogățească și astăzi, în conformitate cu noile achiziții ale științei și cu evoluția gândirii umane. În orice caz, privite din perspectiva diacronică, acestea sunt datele oferite de cercetarea terminologiei fundamentale a acestui domeniu, parte din ceea ce numim „științe ale pământului”.

Între aceste două epoci, au acționat masiv toate mecanismele calculului lingvistic, responsabil pentru 362 de unități

lexicale din totalul termenilor inventariați în lucrare, ceea ce reprezintă 46,70% din cuvintele și structurile frazeologice de origine franceză. Se confirmă, în felul acesta, cu date concrete, extrase dintr-o arie lexicală care reprezintă destul de bine atât terminologia de specialitate, cât și vocabularul uzual, că fenomenul calcului lingvistic are un impact mult mai mare decât s-a crezut în evoluția diverselor compartimente ale limbii române literare. Pornind de la cercetările mai vechi ale lui Theodor Hristea, completate cu studii mai recente consacrate unor aspecte de detaliu despre calcul lingvistic, precum lucrarea Mariei Stanciu-Istrate, autoarea exemplifică, prin termeni de specialitate, dintre care unii fac parte și din vocabularul comun, complexitatea acțiunii calcului lingvistic în relația franceză-română. Din perspectivă diacronică, se dovedește că acesta a acționat cu precădere în perioada de mijloc a istoriei formării terminologiei geografice, respectiv între anii 1870-1940. Acțiunea a fost masivă și eficientă, termenii respectivi dominând cantitativ și calitativ lexicul geografic românesc. Astăzi, și în acest domeniu încep să se remarce efectele influențelor globale ale limbii engleze. Dar, în epocă, chiar și termenii de origine engleză, germană au pătruns în română prin intermediari francezi (cf., de exemplu, *cargo* și *cargobot*). Despre traducere, ca procedeu lingvistic, se vorbește mai puțin în lucrare, pentru că este mai puțin vizibilă decât celelalte două căi în formarea terminologiei geografice și pentru că traducerea (literală, în primul rând, mai rar cea liberă,) se întrepătrunde cu calcul lingvistic, în foarte multe dintre formele de manifestare ale acestuia. Prin asemenea analize de amănunt, autoarea creează, așadar, imaginea complexă și veridică a rolului limbii franceze în constituirea lexicului românesc de specialitate.

Dintre observațiile de detaliu, reținem rolul francezei ca limbă-vehicul prin transferul și asimilarea unor termeni de diverse origini. Am dat mai sus exemplul relației engleză-franceză-română. În lucrare se arată că există o serie de termeni care s-au creat în limbile vorbite în zonele unde noțiunea, respectiv realitatea geografică desemnată de acele cuvinte, este

specifică: de exemplu, *iglu*, este un cuvânt din limba eschimoșilor, pentru că semnifică o realitate locală. Asemenea termeni intră în circulație universală, făcând parte din terminologia internațională, mai mult sau mai puțin standardizată, cu adaptările fonomorfologice de rigoare în fiecare limbă beneficiară. Lucrarea Alinei Magdalena Jercan - Preda dovedește că atunci când termenii respectivi nu respectă întocmai forma grafică din limba de origine, ci sunt adaptați la specificul unei limbi indo-europene, de exemplu, ei au fost asimilați în română prin intermediari francezi, dovadă fiind particularitățile fonetice și morfologice, încadrate în sistemul corespondențelor generale franceze-române. Este vorba despre cuvinte precum: *burg, cirrus, foehn, guano, istm, jet, junglă, loess, pampas, rigolă, savană, tsunami, tundră, ued* ș.a.

În legătură cu acest aspect, în prima parte a lucrării se remarcă un interesant paragraf despre terminologia românească referitoare la noțiunea de „ridicătură”, „vârf”, „înălțime”, foarte bogată și cu multe elemente autohtone, care oglindesc specificul morfologic al scoarței terestre în arealul românesc.

Sub toate aceste aspecte, conținutul lucrării este interesant, bine cumpănit între perspectiva semantică și cea morfo-lexicală, între diacronie și sincronie, între descriere mecanismelor creațiilor interne și diverse forme de împrumut, ca mai sus-amintita detaliere a surselor mixte, reprezentate de calcul lingvistic.

La nivelul formal, conținutului atent analizat îi corespunde o structurare compozițională clară, ușor de urmărit, susținută de o exprimare curată, într-un stil sobru, bazat pe o bună stăpânire a metalimbajului lingvistic și geografic, deopotrivă. De altfel, întreaga lucrare este rodul pasiunii și seriozității cu care autoarea abordează cele două domenii în care s-a specializat prin studiile universitare - geografia și limba franceză.

Având în vedere toate aceste calități, studiul interdisciplinar propus în paginile cărții de față oferă o lectură pe cât de instructivă, pe atât de plăcută.

Prof. univ. dr. P. Gh. Bârlea